क्षीणोष्णकटुकैः कर्षणैरपरैरपि । अथ क्षीणौज आदीनां लक्षणमाह । "बिभेति दुर्बलोऽभीक्ष्णं चिन्तयेद्व्यथितेन्द्रियः । अभ्युत्थानोन्मना रूक्षः क्षामः स्यादोजसः क्षये । पुरीषस्य क्षये पार्श्वे हृदये च व्यथा भवेत् । सशब्दस्यानिलस्योर्द्ध्वगमनं कुक्षिसंहतिः" । कुक्षिसंहतिः उदरसङ्कोचः "मूत्रक्षयेऽल्पमूत्रत्वं वस्तौ तोदश्च जायते । स्वेदनाशे त्वचो रौक्ष्यं क्षुधोरपि रूक्षता । स्तब्धाश्च रोमकूपाः स्युर्लिङ्गं स्वेदक्षये भवेत् । आर्त्तवस्य स्वकाले चाभावस्तस्याल्पताथ वा । जायते वेदना योनौ लिङ्गं स्यादार्त्तवक्षये । अभावः स्वल्पता वा स्यात् स्तन्यस्य भवतस्तथा । स्तनौ पयोधरावेतल्लक्षणं स्तन्यसंक्षये । अनुन्नतो भवेत्कुक्षिर्गर्भस्यास्पन्दनन्तथा । इति गर्भक्षये प्राहुर्लक्षणं सुसदाहृतम्" । अथ क्षीणानां धातुदोषमलानां वर्द्धनमाह । "तत्तत्संवर्द्धनाहारविहारातिनिषेवणात् । तत्तत् प्राप्य नरः शीघ्रं तत्तत्क्षयमपोहति । ओजस्तु वर्द्धते नृणां स्निग्धस्वादुभिस्तथा । दध्नैरन्यैर्विशेषात्तु क्षीरमांसरसादिभिः" । अन्यच्च "दोषधातुमलक्षीणो बलक्षीणोऽपि मानवः । तत्तत्संवर्द्धनं यत्तदन्नपानं प्रकाङ्क्षति । यद्यदाहारजातन्तु क्षीणः प्रार्थयते नरः । तस्य तस्य स लाभेन तत्तत्क्षयमपोहति" । तत्र केन क्षीणः किङ्काङ्क्षतीत्याकाङ्क्षायामाह "कषायकटुतिक्तानि रूक्षशीतलघूनि च । यवसूद्रप्रियङ्गूंश्च वातक्षीणोऽभिकाङ्क्षति" । पित्तक्षीणः किं काङ्क्षतीत्याकाङ्क्षायामाह "तिलमाषकुलत्थादिपिष्टान्नविकृतिस्तथा । मसूरगुडमाम्लतक्राणि काञ्जिकञ्च तथा दधि । कटूम्ललवणोष्णानि तीक्ष्णं क्रोधं विदाहि च । समयं देशसात्म्यञ्च पित्तक्षीणोऽभिकाङ्क्षति । मधुरस्निग्धशीतानि लवणाम्लगुरूणि च । दधि क्षीरं दिवास्वप्नं कफक्षीणोऽभिकाङ्क्षति । रसक्षीणो नरः काङ्क्षत्यम्भोऽतिशिशिरं सुखः । रात्रिं निद्रां हिमं चन्द्रं भोक्तुञ्च मधुरं रसम् । इक्षुं मांसं रसं मन्थं मधुसर्पिर्गुडौदनम् । द्राक्षादाडिमगुल्मानि सस्नेहलवणानि च । रक्तसिद्धानि मांसानि रक्तक्षीणोऽभिकाङ्क्षति । अन्नानि दधिसिद्धानि षाड्वांश्च बहूनपि । स्थूलक्रव्यादमांसानि मांसक्षीणोऽभिकाङ्क्षति" । षाड्वा मधुराम्लादिरसयोगपाचिताः गुडप्रभृतयः । "मेदःसिद्धानि मांसानि आम्यानूपौदकानि च । सचाराणि विशेषेण मेदःक्षीणोऽभिकाङ्क्षति । अस्थिक्षीणस्तथा मांसं मज्जास्थिस्नेहसंयुतम् । स्नाय्वस्थिसंयुतं द्रव्यं मज्जाक्षीणोऽभिकाङ्क्षति । शिखिनः कुक्कुटस्याण्डं हंससारसयोस्तथा । आम्यानूपौदकानाञ्च शुक्रक्षीणोऽभिकाङ्क्षति । यवान्नं यावकान्नञ्च शाकानि विविधानि च । मसूरमाषयूषञ्च मलक्षीणोऽभिकाङ्क्षति । पेयमिक्षुरसं क्षीरं सगुड़ं बदरोदकम् । मूत्रक्षीणोऽभिलषति त्रपुसेर्वारुकाणि च । अभ्यङ्गोद्वर्त्तने मद्यं निवातशयनासने । गुरु प्रावरणं चैव स्वेदक्षीणोऽभिकाङ्क्षति । कटूम्ललवणोष्णानि विदाहीनि गुरूणि च । फलशाकानि पानानि स्त्री काङ्क्षत्यार्त्तवक्षये । सुराशास्यन्नमांसानि गोक्षीरं शर्करान्तथा । आसवं दधि हृद्यानि स्तन्यक्षीणाऽभिवाञ्छति । मृगाजाविवराहाणां गर्भान्वाञ्छति संस्कृतान् । वसामूल्यप्रकारादीन् भोक्तुं गर्भपरिक्षये" ।

क्षीणचन्द्र पु० कर्म्म० । उभयपक्षयोरष्टमीमध्यस्थे चन्द्रे "कृष्णाष्टमीदलादूर्द्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदलम् । तावत्कालं शशी क्षीणः पूर्ण्णस्तत्रोपरि स्मृतः" ज्यो० ।

क्षीणाष्टकर्म्मन् पु० क्षीणान्यष्ट कर्म्माण्यस्य । जिने हेम० अर्हच्छब्दे २८६ पृ० विवृतिः "अष्टकर्म्मक्षयान्मोक्षः" "क्षीणाष्टकर्म्मणोमुक्तिः" इति तत्रत्यवाक्यम्

क्षीब(व) मदे भ्वा० आत्म० अक० सेट् क्षीब(व)ति अक्षीबी(वी)त् । चिक्षीब(व)

क्षीब(व) त्रि० क्षीब(व)-क्त नि० । मत्ते । "क्षीबाः(याः) कुर्वन्ति हास्यञ्च कलहं च तथाऽपरे" रामा० सु० ६० स० ।

क्षीर पु०न० क्षि-क्रन् दीर्घश्च, धस्-अदने ईरन् किच्च उपधालोपे चर् वा अर्द्धर्चा० । १दुग्धे २जले अमरः३सरलद्रव्ये शब्दच० । "आसप्तरात्रं प्रसवात् क्षीरं पेयूषमुच्यते । परतो भोरटं विद्यादप्रसन्नं कफात्मकम्" रत्नमा० । क्षीरवर्गशब्दे विवृतिः "शाकान्नपलपिण्याककुलत्थलवणान्निषैः । करीरदधिमाषैश्च प्रायः क्षीरं विरुध्यते । स्निग्धं शीतं गुरु क्षीरं सर्वकालं न सेवयेत् । दीप्ताग्निं कुरुते मन्दं मन्दाग्निं नष्टमेव च । क्षीरं न भुञ्जीत कदाप्यतप्तं तप्तञ्च नैतल्लवणेन सार्द्धम् । पिष्टान्नसम्भायकमाषसुद्गकोषातकीकन्दफलादिकैश्च" । "मत्स्यमांसगुड़सुद्गमूलकैः कुथितां वहति सेवितं पयः । शाकजाम्बवरसादिसेवितं मारयत्यबुधमाशु सर्पवत्" वैद्यके द्रव्यान्तरसंयोगे तस्यवर्ज्यतोक्ता ।

"धेरस्तनाद्विनिष्क्रान्तां धारां क्षीरस्य योनरः । शिरसा प्रतिगृह्णाति स पापेभ्यः प्रमुच्यते" वरा० पु० "धेनु क्षीरवहा